

ACC. N:R

M.10670:1-10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: Småland

Upptecknat av: Josef Brandtling

Härad: Konga

Adress: Hoomantorp

Socken: Hoomantorp

Berättat av: olika personer (se bak-
n. av uppl. bl.)

Uppteckningsår: 1948

Född år i

När den nya tiden kom till bygden.

Lm F. 59.

ACC. N:R M10670:1

Tollstorps Rote.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

I Tollstorps by, som ursprungligen bestod av tolv gårdar, påbörjades laga skifte 1877 och infördes 1880. /Byn torde vara ganska gammal. Häggagården t.ex. ägdes någon gång under 1500-talet av tvenne bröder vid namn Hägge, enligt uppgift av fil. doktor F.G.Vejde, Växjö. Upptecknaren/.

Byastämman har tidigare förekommit. Tidpunkten för dess tillkomst är emellertid obekant. Dess byordning, som finns bevarad, är köpt 1856. Den trycktes av A.G.Deurell, Växjö 1847 och är tredje upplagan av en utav länsstyrelsen i Kronobergs län den 7 maj 1816 dagtecknad och av Kungl. Maj:t i skrivelse den 22 april 1819 rekommenderad byordning.

En bevarad kassabok påbörjades 1869 och upphörde 1894.

Byorganisationen avtynade så småningom och upphörde omkring 1915. Orsaken här till torde varit brist på gemensamma ärenden att handlägga, kanske främst beroende på följande faktorer: Genom järnvägens tillkomst 1874 blev skjutslegan och påstskjutsar obehövlig. Skyldigheten att hålla rotens fattiga med bostad och bränsle torde vid ungefär samma tid hava helt övertagits av kommunen. Gemensamma allmänningar såsom en större utäga och byns fiskerätt hade tidigare sålts. Byakarta och lantmäterihandl. förvaras av sagesmannen.

De få byhandlingar, som finnas i behåll, samt budkaveln har i dagarna skänkts till ett litet hembygdsmuseum i Hovmantorp.

En tröskförening, som bestod i omkring 10 år upplöstes 1943.

Vid läsmöten bjöds hela roten på kalas. Denna sed upphörde under 1800-talets sista decennium. Vid ungefär samma tid upphörde seden att hela byns vuxna befolkning bjöds på begravningskalas efter avliden bybo. Sedan 4-5 år tillbaka har seden med läsmöteskalasen återupptagits. Alla vid läsmöten närvarande bjudas på kaffe. De yngre bönderna vägra emellertid att motta läsmöten i sina hem.

Någon gång mellan 1880 och 1890 började man införa klövervall. Dessförinnan hade man den uppfattningen, att det var grovt slöseri med den sparsamt befintliga odlade jorden att så igen den med klöver.

16
ACC. N:R M.10670:2.

Tollstorps Rote. forts.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Man erhöill ju ändå god tillgång till höfoder genom att slå det söder om byn belägna bolet och den söder därom belägna stora lövängen, men framförallt genom slätter av maderna. Härifrån samlade man massor av, som man ansåg, mycket gott hö.

Kreaturen sommarbetade i gårdens utägor, varför man hade särskilda sommarladugårdar vid dess närmast belägna gräns.

Maderna slår man ännu i viss utsträckning. Då de s.k. madhusen nu äro förfallna slår man emellertid maderna endast i den mån tillgång till arbetskraft och plats för höet det tillåter.

De självägande bönderna började med mossodling strax efter skiftet. Till ~~den~~ de gårdar som tillhörde Hovmantorps säteri fanns redan då mossodlingar.

Sages-mannen köpte en hemmasmidd fjäderharv i slutet av 1800-talet eller för omkring 50 år sedan. Den hade tillverkats av smedmäst. Viderström, Ugnanäs, Hovmantorp. Därmed hade det första steget till jordbrukets mekanisering tagits.

De flesta av byns nuvarande byggnader hava uppförts i samband med och som en följd av laga skiftet.

Laga skifte infördes 1848. Byorganisationen är dokumentariskt styrkt med bevarade handlingar daterade 1646. Bystadga tryckt Växjö 1816 finnes bevarad. Likaså alla övriga byhandlingar och byinstrument såsom bykartorna, lantmäterihandlingar, budkavle, byskrin tillverkat 1823, och protokollsbok från 1823, vilken dock sammanhäftades och inbands först 1829. För närvarande har ingen vård om byhandlingarna. De ligga i en förfallen likvagnsbod.

Byorganisationen finns ännu kvar och sammanträder till ålder-mansmöte årligen i maj månad.

Åldermanssysslan skiftas årligen i tur och ordning bland byamännen. Vid bystämma hållas åldermängs gille vari byamännen och deras hustrur deltog.

Vid läsmöten, som upphörde omkring sekelskiftet, bjödos alla närvarande från hela roten på kalas. Vid särskilda tillfällen, som bl.a. 1827, 1845 och 1869 befriade emellertid bystämman vederbörande från att hålla allmänt läsmöteskalas - endast präst och klockare skulle undfågnas.

alltjämt/

Vid bröllop och begravning bjuds ~~allt~~/byns alla innevånare, alltså även de som icke äro byamän, på kalaset.

Inflyttandes flyttsaker hämtades av byamännen. Den inflyttade bjöd därefter på flyttkalas.

En tröskförening bildad omkring 1925 finns alltjämt kvar.

Sagesmannen köpte fjäderharv 1900 och såmaskin 1910-1912.

Vete såddes första gången i byn 1910 eller 1911.

3.

ACC. N:R M.10670:4
Ormeshaga rote.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

"Den första mossodlingen inom Hofmantorps nuvarande kommun den odlade Kammarherre Rosenblad på Hofmantorps Säteri opp./åren 1838-56/ Han odlade under sin tid opp en liten måsahola där på Herrgården, å det var så märkvärdigt med det så".

I Ormeshaga odlade sagesmannens far mosse trol. 1874. Flövervall såddes första gången i Ormeshaga under 1870-talet och en slags plog, ehuru primitivare än den nu brukliga, köptes något år därefter.

Under samma årtionde, ehuru något år senare, köpte tre bönder i förening eller tillsammans det första hackelseverket.

4

ACC. N:R M.10670:5
Linnehult, Ryan, Flintalycke.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Byastämman har hållits sedan i början av 1800-talet och hålles ännu. Kallelse utgår med budkavel /en klaven träpinne/. Byåldermannen med tvenne biträden valdes förr å byastämman, varvid nybliven bonde alltid blev påkörd åldermanssysslan. Numera skiftas sysslan årligen i tur och ordning.

Samtliga byaprotokoll /för hela roten/ förvaras av åldermannen. Karta och skifteshandlingar förvaras av en för varje by särskilt utsedd byaman. Någon byakista finnes ej.

Tröskförening bildades 1923 och består alltjämt.

5
ACC. N:R M. 10670:6.
Norra Linnehult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Laga skifte påbörjades 1809-10, skifteskarten utfärdades år 1828 och själva fastställelsen först år 1834. Det var många stridigheter dessförinnan.

Vid åldermansmöten, begravningar, bröllop och dylika högtider bjöds hela roten på kalaset. Denna tradition fortlever egentligen ännu ehuru man numera på grund av kris och ransoneringar i flertalet fall bjuder endast på kaffe. Förr var sed att byalaget hämtade tillflyttande bondes flyttsaker. Denna bjöd sedan på stort flyttjekalas. Seden upphörde omkring 1935, emedan lastbilstrafiken då började bli allmän. Det blev då mera bekvämt att anlita lastbilen vid flyttning.

Mossodling började man inte med förr än omkring 1880.

Lövbrytning upphörde man med i början av 1920-talet.

Vete såddes första gången troligen ettdera av åren 1920 eller 1921.

Hovmantorps socken blev relativt tidigt berörd - om än i blygsam omfattning - både av den framträngande industrin och av nyare kommunikationsmedel.

Redan år 1807 kom den första industrin till den nuvarande socknen. Då anlade en person vid namn Isak Lönegren och bonden Jakob Svensson ett pappersbruk i Tånga. Detta bruk ägdes 1828 av Bergsrådet J.L. Aschan i Lessebo. När bruket nedlades är obekant. Troligen överflyttades tillverkningen till Lessebo pappersbruk, som ägdes av bemälda Aschan.

År 1841 anlade en person vid namn Andreas Svensson linoljeslageri, benstamp och färgeri i Ugnanäs. Det är undertecknad obekant vid vilken tidpunkt dessa rörelser nedlades, men åtminstone färgeriet drevs i början av detta århundrade.

Lessebo Bruk utnyttjade svämmleran i sjön Låen och kiselguren i Tånga Måder för tillverkning av tegel vid ett tegelbruk, som anlagts vid Öjaströmna. Här tillverkades 1866 35.000 tegel för Lessebo Bruks eget behov. Även beträffande detta bruk är det undertecknad obekant när det nedlades. Troligtvis har materialet endera sinat eller visat sig mindre ändamålsenligt.

Åren 1859-60 uppfördes Hofmantorps Glasbruk i Hovmantorp. Det anlades i stora dimensioner av ett bolag med ägaren till Hofmantorps säteri löjtnant J. Fr. Kjellson i spetsen. Glasbruket, som selsatte över 100-talet arbetare nedbrann 1878 och blev ej återuppfört.

Två år dessförinnan eller 1876 hade Lindefors Glasbruk anlagts och under år 1889 anlades ytterligare tvenne glasbruk inom socknen. Det var Bergdala Glasbruk i Bergdala och Sandviks Glasbruk i Hovmantorp. Vid de tre sistnämnda bruken pågår driften alltjämt.

Av andra industrier, anlagda i slutet av förra århundradet kunna följande omnämnas: Ljuders Nickelsilverfabrik, som anlades i Ljuder 1876 av fabrikör Vigren och överflyttades till Hovmantorp 1878. Driften fortsätter alltjämt.

År 1872 uppfördes vid Högaströmsfallet å Fibbleån en tändsticks- eller rättare en spläntfabrik. Den anlades av ett bolag med Löjtnant J. Fr. Kjellson, Hovmantorps Herrgård och Tändsticksfabrikör Schander fr. Växjö i spetsen. Här tillverkade man s.k. Splänt- fyra tändsticks- längder- vilka sedan sändes till Växjö, där de vid Schanders tänd- sticksfabrik kapades och belades med tändsats. Fabriken, som var upp- förd av liggande timmer i två våningar och sysselsatte 16-20 anställ- da, nedlades på grund av avsättningssvårigheter år 1878, "varvid så mycket speton fanns i lager att 50 hästar ej orkat dra dän dom"/.

En Ullspinneri och vaddfabrik anlades i ovannämnda lokaler år 1890 av en person vid namn Bergfeldt från Vetlanda. Den sysselsatte ett flertal kvinnliga och 4 - 5 manliga personer. Den nedbrann år 1894.

På samma plats uppfördes därefter en mindre byggnad vari en liten vaddfabrik inrättades, som drevs av ingenjör Zetterqvist från Hovmantorp. Fabriken, som sysselsatte 6 - 7 anställda nedlades år 1900 eller 1901.

Omkring 2 km. norr om ovannämnda fall anlades år 1895 ett vat- tenfall å Fibbleån samt Rottnefors Snickerifabrik för tillverkning av leksaker och urfodral. Det var ett bolag med Kantorn J. B. Lager- lund i spetsen, som stod för denna anläggningen. Efter det att fab- riken skiftat såväl ägare som tillverkning i trä ett par gånger nedbrann den år 1917.

Beträffande industriella anläggningar har det givetvis under 1800-talets senare hälft och isynnerhet under dess sista kvarts- sekel funnits en hel del olika småföretag såsom sågar för både virke och stav, en kimröksfabrik, en fröklängningsanstalt o.s.v.

Slutligen kan i detta sammanhang anföras ett utdrag av vid syn och värdering av Hovmantorps Herrgård år 1674 uppräknade "härliga belägenheter" vara: "skönt fiskeri, stor skog, djurgård, trädgård, god järnmalm i sjön, såg, mjölkvarn att masugn där kan uppsättas---".

När kom den första handelsboden till bygden?

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Den förste stationäre diversehandlanden i Hovmantorps nuvarande socken torde varit hammarsmeden eller päppersmakaren Sjölin från Lessebo. Han öppnade senast på 1850-talet en diversehandel i torpet Bäckalund i Hovmantorps nuv. municipalsamhälle. Den Sockenstämmo-protokoll för den 10 nov. 1861 omnämner en ansökan från Jungfru Eva Sjölin att därstädes få idka ölförsäljning. Denna Eva torde alltså varit dotter till ovannämnde Sjölin.

Skräddaredrängen Jonas Jacobsson drev först handel i Lidhult, /en gammal gästgivaregård i byn Linnehult/ hyrde därefter ett litet rum av klockaren Gustaf Carlsson /verkade här 1864-76/ i dennes bostad Kyrkolund, där han fortsatte sin handelsrörelse. Samtidigt som järnvägen anlades, eller i början av 1870-talet, uppförde han fastigheten Kronsborg, vari han därefter drev en utvidgad handelsrörelse.

I Tollstorp Södergård öppnade en bror till glasbruksförvaltare Abrahamsson diversehandel något av åren 1864 - 1866.

I Lindeskruf, beläget mellan Hovmantorp och Lessebo och tillhör nu Lessebo köping, hade patron Lindqvist diversehandel och gästgiveri. Denne hade vin i stora fat, varifrån han tappade en 4-5 kannor vin och fyllde dit brännvin i stället. Det senare var nämligen billigare, men folk blevo mycket berusade. Där var även månadsmöten /torg/. Där söps mycket, där slogs man och där handlades. Där sålde man hör, säd, skinnvaror, seldon, träskor o.s.v.

Britta Helin i Lindeskruf hade lite handel under tiden omkr. 1870-1895. Hon handlade med socker, kaffe, sockerpinnar, kryddor, snus, tobak, tråd o.d.----- Den rike hesslebondens hade köpt ett skålpund kaksocker och ett halvt skålpund kaffe av till sitt julkalas. När detta gått av stapeln kommo de till Britta och ville lämna tillbaks ett halvt skålpund kaksocker, som inte hade gått åt, men när Britta sett på det en stund sa hon: "Dä gaor nog inte föa saj fö dä ä föa svaät"- alla hade haft det i händerna och brutit var sin bit därav.

Sven på Olsmåla- i socknens norra hörn- var även handlande. Han kunde varken skriva eller läsa och höll reda på sina fordringar
forts.

7.6.

ACC. N:R M.10670:10.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

och skulder med olika stora träspetor. Han var en gammal man då han på 1890-talet upphörde med sin handel varför man kan utgå ifrån att han hade drivit denna under flera tiotal år.

Gärdfarihandel bedrevs av en del fattiga sockenbor, Sålunda såldes kaksocker och sockerpinnar av lumpsamlarna Karl Helin i Lindskruv, Fredrik Helin, Fredriksborg, Ormeshaga och Sammel "Lumpe", Trehörnan, Linnehult.

Män från andra socknar förde också varor kring i bygden. Kryddjohannsson och Likander sålde kryddor och sockerpinnar. "Travan" sålde goda manufakturvaror och silke. "Grisboknalle" sålde järnvaror. Dessa hade han i en stor kista på en dragkärra. I uppförsbackarna gick han baklänges och drog kärran i sicksack.

Aug. Johansson kallad Grisjohansson från Hövmantorp reste till Skåne och köpte upp smågrisar. Dessa drev han framför sig och sålde av dem under vägen. På detta sätt kunde han färdas upp till 2 mil per dag. Grisarna, som han köpte i hundratal åt gången, voro alltid brukiga och kostade i minut 8 - 10 kr./?/ per styck. Tidpunkten härfor torde kunna anges till 1870-talet.

I vad mån dessa affärer medförde någon annan omedelbar märkbar förändring i folkets levnadsvanor än minskade svårigheter att anskaffa vissa nödvändighetsvaror - i första hand salt har jag ej kunnat utröna. Dessa varor hämtades nämligen Hesselörinnan hem av dem, som i stora foror körde till städerna Kalmar, Carlskrona, Växjö och speciellt Karlshamn med trä, tjära eller andra bygdens alster.

"Då Seframesse marken i Växjö reste dom som brukade tobak för å köpa saj tobaksbla å tobaksolja. Sen vre di ihop blaen te hela vre å la dom i stora kuttingar. Då skolle räcka te nästa seframesse".